Mida teha tsirkusega – uut või vana?

Tiit Tuumalu
7. märts 2007

Kaja Kann Foto: Postimees.ee

Tunnistan üles, järgneva vestlusringiga juhtus hirmus lugu. Peaaegu et seletamatu, kui püsida tsirkuse lainel.

See sai tehtud teatrilehe Tsoon tarvis, lindilt maha kirjutatud, toimetatud, asjaosaliste näpunäidete järgi täiendatud, ainult et saatmisel, nagu tagantjärele selgus, juhtus äpardus, faili külge sai kogemata riputatud «must», korrigeerimata versioon, mis ka lehte läks.

Kuidas, ärge küsige, ise ka aru ei saa!

Lugupidamisest vestlejate, aga ka uue tsirkuse vastu üldisemalt, ühtlasi Omatsirkuse-stuudio «Uneskõndijate» järjekordsete etenduste eel (mida me soojalt soovitame!) avaldame Tsooni lahkel loal teksti õige variandi. Seega...

Miks on tsirkusel eestlaste seas madal maine? Mis on uus tsirkus? Miks see välismaiste tippude esituses Eestisse ei jõua? Neid ja veel teisi vajalikke küsimusi küsivad taas tsirkuseartistid ja -pedagoogid Kaja Kann ja Terje Bernadt ning filmilavastaja Marko Raat, viimane sellepärast, et tema laps käib tsirkusetrennis.

Madal maine – on või pole?

Kaja Kann: Tean mitut lapsevanemat, kes ei julge isegi tuttavatele ütelda, et nende laps käib tsirkusetrennis – tõsi on, et tsirkuse maine on kohutavalt madal.

Marko Raat: Siin tuleks täpsustada, millisest tsirkusest me kõneleme. Minu jaoks on nüüdistsirkus pigem nagu teater või tants, igatahes nähtus, mis tegutseb kõrvu kõigi teiste tänapäevaste füüsiliste ja elavate etendamiskunstidega. Ma tean, et tsirkusel on oma spetsiifika, ma arvan, et saan sellest ka aru, ent tervikuna, elamuse mõttes, esitan sellele samasuguseid nõudmisi nagu ükskõik millisele teatrilavastusele.

Sest laada või karnevali elemendid on tsivilisatsioon tsirkusest tasapisi nagunii välja tõrjunud. Olgu selle põhjuseks siis inimeste haritud ja hea maitse või poliitiline korrektsus. Friigid, loomapiinamised ja ekstreemsemad füüsilised tegevused on kolinud

teistesse kahtlase maiguga meelelahutusformaatidesse, näiteks laste missivõistlused või Jaagu-p****te tüüpi TV-saated.

Mulle tegelikult meeldiks, kui tsirkuses oleks siiski säilinud midagi ka tema metsikutest aegadest. Ja usun, et parimates tänapäeva tsirkuseetendustes seda ka on.

Terje Bernadt: Pigem on asi meie õnnetus olukorras. Vaadake, millist tsirkust Eestisse tuuakse, milliste siltide all seda turustatakse – see ei saagi ju keskmiselt arukale inimesele meeldida. See kõik on kahetsusväärne ja piinlik, kahjuks.

Oleme sunnitud leppima kõigi nende maitsetute, väga viletsate ja odavate esinejatega – paraku kujundavad just nemad Eesti publiku teadlikkust tsirkusest. Maailmas on väga palju väga head tsirkust, kas siis traditsiooniline või uus, ainult et, jah, siia see millegipärast ei jõua, iseäranis uus. Üldse, see on väga valus teema.

Marko Raat: Ma arvan, et siin on üks teine barjäär ka. Iluuisutamine, jäähoki... need seostuvad eestlase jaoks ikka vene asjaga. Juba ajalooliselt. Mida me teame näiteks Prantsuse tsirkusest – ei midagi!

Aga jah, käisin paar aastat tagasi taas Tallinna linnahallis «lapsepõlvest pärit» Moskva tsirkust vaatamas. Oligi. Just selline 50 aasta tagustesse keskpärase estraadi kli□eedesse kinni jäänud tsirkus, mis omakorda sedasama tsirkuse kui monopoolse «Vene asja» kuvandit tsementeeris.

Isiklikult arvan, et loomadest, klounidest ja jalaga tagumikku naljadest – sellest tsirkuse dionüüsilisest ja arhailisimast faasist, mis elab pehmel ja kompromislikul kujul edasi vana kooli tsirkuses □ ei

piisa enam ammu, et isegi vähenõudlikumat publikut, sealhulgas ka lapsi köita.

Tänapäeva laps on kõigest küllastunud; isegi dresseeritud ahv ja karu pole enam mingid argumendid, enamik telekoomikuid on kümme korda naljakamad ja neile mõistetavamad. Pigem muutub oluliseks lavastus kui tervik, just lavastatus, mis garanteerib katkematult haarava etenduse.

Uus tsirkus päästerõngaks?

Kaja Kann: Mina usun küll, et uus tsirkus aitaks intelligentsema vaataja tsirkusega lepitada. Enne on vaja aga määratleda, mis see «uus» on. Alustaks sellest, et uus tsirkus on hüljanud triki triki enese pärast, et kõige alus on teatraalne lavastus, et sellel peab olema mingi dramaturgiline kese...

Terje Bernadt: Jah, iseasi on, kuidas see välja joonistub. Vaataja emotsiooni seisukohast ei pruugi lugu enam kõige olulisem olla. Aga ilma loota poleks ka etendust. Pigem on nii, et dramaturgial on etenduse suhtes keskne, kuid etteaste suhtes toetav roll.

Tsirkus, mida mina olen tajunud uuena, ei pruugi üldse sisaldada konkreetset lugu, pigem on emotsionaalne suhestumine, nagu teatri puhul, see, mis oluliseks saab. Terviklik etendus võib välja joonistuda ka lihtsalt erinevate karakterite ja elementide (näiteks rütmi ja ajastuse) kompositsioonina...

Kaja Kann: Ka ei pruugi uus tsirkus enam aset leida ümmargusel areenil, pigem tehakse tsirkust teatrilaval, vanades tehastes, kus tahes... Ühtlasi, tsirkus kui kunst on muutunud aktsepteeritavaks ka täiskasvanutele, ei võta enam kõike üksnes lapse vaatepunktist. Ja

loomad – üldiselt on see loomadeta tsirkus, eks ole neid juba väntsutatud küll…

Terje Bernadt: Oluline on, et 1970ndatel, eriti Prantsusmaal, jõudis tsirkus teatud kriisi, see ei saanud enam ühiskonnas ja kultuuris toimuvatest muutustest kõrvale jääda. Tekkisid uus tants, uus muusika, uus teater… ka uus tsirkus.

Süvenes usk, et ka tsirkuse kaudu on võimalik midagi öelda, et tsirkus ei ole ainult meelelahutus, tehnilise meisterlikkuse demonstratsioon. Taheti puhta tehnika piire ületada, otsiti abi teistest kunstidest, teatrist, tantsust, eesmärgiks oli luua isikupärase väljenduse kaudu eriline atmosfäär, mõjutada inimesi emotsionaalselt.

Kui kuidagi kokku võtta, siis peamine erinevus vana ja uue tsirkuse vahel on selles, et uus hõlmab erinevaid kunstivaldkondi, milles ei puudu väljenduslikkus, artistlikkus ja sotsiaalsus. See on teater, ooper, tants, akrobaatika kõik ühes, selgete piirideta. Artistid on koolitatud nii näitlema kui tantsima. Nad on kahtlemata väga tugevad akrobaadid.

Kõige aluseks oli, on ja jääb klassikaline tsirkusetrikk. Tulemus on segu kaunitest kunstidest, mida me nimetamegi tsirkuse kunstiks…

Kaja Kann: Rõhuga viimasel silbil!

Terje Bernadt: Jah, see miski, mis liigutab ja mille kohta võib ütelda – see on kunst. Uue tsirkuse puhul räägime kindlasti kunstist, erinevalt traditsioonilisest tsirkusest, mille puhul me seda alati teha ei saa.

Tsirkus muusikali asemel?

Marko Raat: Tegelikult oleks ka teil endil vaja täpselt defineerida, mis on mis, mis on see, mida te täna teete. Tsirkusel ja tsirkusel on vahe, see on selge, seda enam siinses kontekstis. Vaatajate ootus on ju erinev. Enamikul on tsirkusest väga ühekülgne kogemus ja eelhäälestus.

Need inimesed, kes linnahalli järjekordsel nn Moskva tsirkuse külalisetendusel saali täidavad, nende lähtepunkt ongi too laadal sündinud tsirkus, mis vallandab teatud instinktid, inimese lõbujanulisema, allasurutuma, ohtlikuma ja mustema poole. Vähemalt oma sügavamates hingesoppides loodetakse sellest mingeidki jälgi leida.

Liliputid, karvase näoga mees, loomade piinamine... Selle erutuse, kas õhuakrobaat kukub end vigaseks või loodetavasti koguni surnuks, kogemine, banaanikoorel libastumise naljad – see kõik tõmbab endiselt magnetina. Jahitakse teatud kindlat emotsiooni, kusjuures nälg selle järele on pidev. Ohutu ja tsiviliseeritud ühiskonna nälg ohu ja lubatud madalate mõnude ja emotsioonide järele.

Terje Bernadt: Samal ajal tuuakse linnahallis välja ka muusikale, isegi mitu tükki aastas, inimesed käivad neid massiliselt vaatamas... Ma olen kindel, et need, kes vaatavad pöörase heameelega muusikale, vaataksid ka head tänapäevast tsirkust, usun, et kümme korda meelsaminigi. Peamine, et nad selle esimese ära näeksid. Et see esimene siia toodaks. Ja et publik teaks saali tulla. Ma kujutan ette seda emotsiooni, üllatust, vaimustust...

Kaja Kann: Pigem vajab seda ikkagi nõudlikum osa publikust. Eesmärk ei ole ju ära võtta linnahalli publikut, see ei ole võimalik, nii palju kui mina uut tsirkust näinud olen. See on ikka lava-, mitte massikunst.

See on nüüd küll ebasobiv võrdlus, aga... klassikalise «Luikede järve» publik ei käi ju ka kaasaegse tantsu etendustel. Neile on tähtis see kindel emotsioon, mille nad saavad just vanast heast «Luikede järvest» ja mitte millestki muust.

Terje Bernadt: Ma jääksin enese juurde, usun, et paljud valiksid pigem tänapäevase tsirkuse, kui neil selline võimalus oleks.

Kaja Kann: Valiku vabaduses, aga ka selle puudumises olekski eelneva jutu mõte.